

Feministyczna polityka oddychania

Feminist Politics of Breathing

Abstract: This paper articulates the necessity of understanding politics not only in terms of governance, social movements, identity politics or biopolitics but also in terms of quotidian corpomaterial and affective dynamics. The paper focuses on breathing enacted in relation to coal mining and anxieties and panic attacks. Situated within agential realist framework it argues why is breathing an intersectional and feminist political matter.

Keywords: breathing, feminist quotidian politics, intersectionality, corpomateriality, corpo-affectivity.

Oddychanie i polityka rzadko rozpatrywane są wspólnie. Czy możemy zatem spojrzeć na oddychanie jako na siłę powiązaną ze sprawiedliwością społeczną? Jakiego rodzaju atmosfery, w których każde życie ma prawo do oddechu, będziemy mogły sobie wyobrazić, jeśli przemyślimy to, czym jest oddychanie?

Moją ambicją jest przedstawić w tym artykule koncepcję polityki, którą można ująć nie tylko w klasycznych kategoriach rządu, ruchów społecznych, polityki tożsamości czy też biopolityki, ale także w kontekście cielesnych praktyk życia codziennego takich jak oddychanie. Przyglądając się oddechowi jako funkcji wspólnej wszystkim żyjącym i oddychającym istotom (w tym wypadku) ludzkim, lecz zarazem zróżnicowanej w swych przejawach, proponuję koncepcję polityki, w której korpomaterialne działania mają znaczenie. Chodzi tu o politykę, na gruncie której ucieleśnienie czy też podmiotowość nie są rozumiane w sposób uniwersalizowany, homogeniczny i esencjalistyczny, ale zostają one uchwycone i są przeżywane intersekcjonalnie, w ich konkretnym usytuowaniu i rozproszeniu w sieci dynamicznych relacji władzy oddziałujących na poziomie tak jednostkowym, jak i strukturalnym. Esej ten rozpatruje możliwości takiej polityki w odniesieniu do codziennych praktyk oddychania.

Oddychanie jako relacyjne ucieleśnienie

Oddychanie jest procesem wspólnym różnym, ludzkim i nieludzkim, formom życia. Jest siłą, która daje im życie i wplata ich egzystencję w cykl metabolizacji atmosferycznych i materialnych procesów życiowych. Oddychanie nie przysługuje tylko ludzkim ucieleśnionym podmiotom, ale także innym zwierzętom, lądowym i wodnym, roślinom, ziemi, żywiolom. Pozostając siłą wspólną wszystkim oddychającym istotom, oddychanie nie jest bynajmniej zjawiskiem homogenicznym. Na przykład, ludzkie oddychanie przebiega odmiennie w zależności od charakterystyki samego organu, jakim są płuca, inaczej wygląda oddychanie w płucach dotkniętych odumą, inaczej materializuje się oddech w płucach z nowotworem lub pylicą, na oddech wpływa także wielkość oraz wydolność płuc. Oddychanie może charakteryzować się różnym rytmem i tempem, odmiennie od siebie ciała – w zależności od ich wieku, budowy i rozmiaru – oddychają bowiem na innych częstotliwościach i głębokościach. Sposoby oddychania mogą być kształtowane przez różnego rodzaju urządzenia i akcesoria je wspomagające, takie jak inhalatory. Na oddychanie wpływa też otoczenie – w wypadku metropolii takich jak Pekin – powietrze jest tak silnie zanieczyszczone, że obecność stacji tlenowych stała się koniecznością. Sposoby oddychania mogą być nawet kwestią stylu życia i dostępu do przywileju, jak ma to miejsce w wypadku barów tlenowych, które stanowią element współczesnego kompleksu rozrywkowego i branży zdrowia i urody.

Oddychanie jest także zróżnicowane pod względem tego, jak można je rozumieć. Z punktu widzenia Zachodu, oddech rozumiany jest jako wdech i wydech. Jednak na przykład w praktyce *pranayamy*, oddech składa się z czterech etapów: wdechu, zatrzymania oddechu po wdechu, wydechu oraz zatrzymania oddechu po wydechu¹. Inne są sposoby rozumienia oddychania z perspektywy, na przykład, jogi, metod kontroli bólu, myśli filozoficznej, mistycznej czy religijnej, na gruncie której oddech jest zwykle utożsamiany z duszą, bogami czy życiem niematerialnym. Jednak także sposoby rozumienia materialności oddychania różnią się między sobą w zależności od tego, czy mamy do czynienia z opisami dostarczonymi przez fizjologię, anatomię, biochemię czy fizykę. Te poszczególne dziedziny wiedzy dostarczają klasyfikacji, za sprawą których oddychanie staje się zrozumiałe, ale zarazem zawsze się im wymyka. Jak już wspomniałam, oddychanie jest czym innym w zależności od tego, czy mówimy o aktywności ludzkiej czy też nie-ludzkiej, a także w zależności od tego, za którym z oddychających aktorów chcemy podążać (czy będzie to tlen, przepona, czy też na przykład drzewa).

¹ L. Škof, *Breath of Proximity: Intersubjectivity, Ethics and Peace*, Springer, Dordrecht 2015.

Dzięki swej powszechności i wielorakości oddychanie może inspirować bogate analizy obejmujące naturalne, kulturowe, materialne i społeczne krajobrazy – różne pod względem miejsca, czasu, relacji geopolitycznych, ekosystemu, poziomu uprzemysłowienia i urbanizacji, bez zapoznania ich specyfiki i szczególnego usytuowania. By zdać sprawę tak z powszechności oddychania, jak i różnorodności sposobów, na jakie oddychanie się wydarza, musimy rozumieć je w sposób nieredukcyjny, który nie podporządkowuje tego zjawiska jednej tylko, ujednocionej narracji, sposobowi praktykowania oddechu albo też formie polityki czy projektowi etycznemu.

W celu wypracowania takiego podejścia pomocna okazuje się filozofia realizmu sprawczego, zaproponowana przez feministyczną fizyczkę i teoretyczkę Karen Barad². Jej teoria jest szczególnie przydatna, by zdać sprawę z dynamiki równoczesnej powszechności i zróżnicowania, która właściwa jest oddychaniu. Podejście Barad daje możliwość mówienia równocześnie o wymiarze materialnym i dyskursywnym, naturalnym i kulturowym, ludzkim i nieludzkim oddychania jako zjawiska etyczno-ontoeπισtemologicznego. Pojęcie „fenomenu”, którym będę się posługiwała, przynależy do języka realizmu sprawczego, nie może być zatem rozumiane jako ontologicznie wcześniejsze od przedmiotu, który posiadałby określone granice i własności, ale staje się poprzez etyczno-ontoeπισtemologiczny ruch intra-aktywnego i różnicującego ustanawiania.

Pojęcia takie jak „intra-akcja” czy „etyko-ontoeπισtemologia” to neologizmy zaproponowane przez Barad w jej pracach z fizyki kwantowej. Przy ich pomocy Barad stara się przepracować na nowo pojęcie przyczynowości oraz relację łączącą wiedzę, etykę i rzeczywistość. Pojęcie intra-akcji podważa interakcyjny charakter przyczynowości, który zakłada istnienie bytów uprzednich wobec relacji, w jego miejsce Barad proponuje przemyślenie dynamiki relacyjności jako procesu stanowienia, który jest jednocześnie ontologiczny, epistemologiczny i etyczny, albo też, jak pisze sama Barad, etyczno-ontoeπισtemologiczny³. Na gruncie tego podejścia, fenomeny nie poprzedzają relacji ani w porządku etycznym, ani też w porządku poznania i istnienia, lecz wydarzają się w procesie intra-aktywnego wiązania się (*relating*). Za sprawą intra-akcji, fenomeny wydarzają się w taki sposób, że żaden z ich „elementów składowych”, które materializują się intra-aktywnie, nie jest wcześniejszy wobec tych procesów i nie posiada żadnej przypisanej mu uprzednio istoty. Elementy te, Barad określa je mianem *relata*⁴, są koniecznie związane z fenomenem i nabierają

2 Por. K. Barad, „Posthumanistyczna performatywność: ku zrozumieniu, jak materia ma znaczenie”, tłum. J. Bednarek, w: *Teorie wywrotowe*, red. A. Gajewska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2012, s. 323-360; K. Barad, *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Duke University Press, Durham 2007.

3 *Eadem*, *Meeting the Universe Halfway...*, s. 185..

4 *Ibidem*, s. 139-140, 333-334.

granic i znaczenia tylko w obrębie intra-akcji, w których uczestniczą. Intra-aktywność jest zatem ruchem przyczynowości, która odpowiada za etyczno-ontopistemologiczne stanowienie fenomenu, będąc zarazem mechanizmem *różnicowania*⁵, w którym fenomeny nabierają granic i własności w toku „różnicujących się dróg stawania się materii (*matter*)”⁶.

Intra-aktywne (rozumiane jako ruch współkonstyтуowania, którego jednostki nie poprzedzają) i zróżnicowane (tj. unikające homogenizacji i spłaszczenia) ujęcie przyczynowości pozwala zatem uchwycić oddychanie w jego usytuowanych i różnorodnych realizacjach, jednocześnie powszechnych i jednostkowych. Stosuję to podejście, by mówić o konkretnych przypadkach oddychania (na przykład, co dzieje się z oddechem w ataku paniki albo z oddechem górnika ciepącego na pylicę⁷) w kategoriach powszechnej, a zarazem rozproszonej dynamiki, która wydarza się poprzez sprawczą wielość uczestniczących w niej *relatorum* (na przykład rola przepony w procesie oddychania), które to z kolei składają się na fenomen. *Relata* konstyтуują się w procesie intra-aktywnego i różnicującego etyczno-ontopistemologicznego stawania-się. Na przykład, narządy takie jak płuca, zwykle rozumiane jako coś homogenicznego, są zawsze czymś innym w zależności od tego, jak jednostki żyją w obrębie społecznych relacji władzy – życie z zaburzeniami lęgowymi zmienia to, jak oddycham, tak jak życie z pylicą płuc zmienia same płuca jako organ.

Podejście intra-aktywne, zróżnicowane i fenomenalne pozwala zatem mówić o oddychaniu jako o relacyjnej materializacji, w której intra-aktywnie konstyтуują się i wyodrębniają różne typy substancji, płyny, narządy, praktyki kulturowe, afektywne, i te związane ze środowiskiem naturalnym, jak również społeczne relacje władzy. Takie relacyjne rozumienie oddychania otwiera drogę ku interdyscyplinarnym sposobom produkcji wiedzy oraz ku polityce, która wyłania się z posthumanistycznego przepracowania pojęć ucieleśnienia, ludzkiej podmiotowości i władzy.

Czemu oddychanie ma znaczenie?

Pojęcie „człowieka” (które *de facto* oznaczało białego, odcieleśnionego, cis męczyznę) było krytykowane na gruncie feminizmu korporalnego, teorii postkolonialnej, marksizmu i teorii queer od dekad⁸. Pomimo tej krytyki i wskazanych przez teorie feministyczne alternatywnych podejść,

5 Wątek ten rozwijam gdzie indziej, por. M. Górską, *Breathing Matters: Feminist Intersectional Politics of Vulnerability*, rozprawa doktorska, Linköping University, Linköping 2016.

6 K. Barad, *Meeting the Universe Halfway...*, s. 206.

7 Por. M. Górską, *Breathing Matters...*, s. 147-176, 251-287.

8 Por. np. *Gender/Body/Knowledge: Feminist Reconstructions of Being and Knowing*, red. S. Bordo, A. Jaggar, Rutgers University

współczesny zachodni humanizm głównego nurtu, w opozycji do którego sytuuję rozważania zawarte w niniejszym artykule, wspiera się na kartezjańskiej logice, męskiej supremacji, odcieleśnieniu i racjonalizacji uprzywilejowanych form podmiotowości odmiennych od Innego, który w przeciwieństwie do nich, posiada ciało, rasę i przynależność klasową (by wymienić tu tylko niektóre z przejawów dynamiki władzy). Takie podejście jest wyraźnie widoczne na przykład w przekonaniu o ludzkiej (białej, zachodniej, klasowej) wyjątkowości, obecnym w prawicowej polityce i retoryce antyimigracyjnej, które zdominowały i przeobraziły krajobraz polityczny Europy w czasach Brexitu. Przeciw dominacji takiej wersji humanizmu wraz z koszmarnymi konsekwencjami, jakie ona ze sobą niesie wierzę, że oddychanie, uzupełniając krytyczne narzędzia wypracowane przez feministyczne badania i aktywizm, odkrywa przed nami konieczność znalezienia sposobów, na jakie dziś musimy przemyśleć relacyjność, humanizm, ludzkie ucieleśnione podmiotowości i władzę oraz wskazuje drogę, jak to zrobić.

W swej różnorodności i płynnym krążeniu w świecie, oddech podważa dwuwartościową logikę, na której zasada się współczesne rozumienie ludzkiej podmiotowości. Problematyzuje także rozróżnienie na „wnętrze” i „zewnątrze”, różne obecne w świecie sposoby metabolizacji tlenu ujawniają bowiem niestabilność korpomaterialnych granic. Oddech odśtania złożoność pojęć siebie, innego oraz środowiska, podważając indywidualistyczne koncepcje człowieka, ukazuje raczej jego transkorporealną⁹ naturę, podkopującą cielesne i podmiotowe granice ja. Oddychanie, sytuując człowieka w intra-aktywnie stojącej się, atmosferycznej, materialnej i społecznej dynamice życia, stawia pod znakiem zapytania przekonanie o ludzkiej wyjątkowości. Oddech pozostaje zatem siłą kontestującą zastane granice i otwiera możliwość, by na nowo wyobrazić sobie, co znaczy być posthumanistycznym, ucieleśnionym podmiotem – co starały się pokazać wcześniej rozliczne teorie feministyczne¹⁰ – takim, który nie jest po prostu w świecie, ale,

Press, New Brunswick, Londyn 1989; D. Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*, Routledge, Nowy Jork 1991; J. Butler, *Bodies That Matter: On The Discursive Limits of ‚Sex‘*, Routledge, Nowy Jork 1993; R. Braidotti, *Podmioty nomadyczne. Ucieleśnienie i różnica seksualna we współczesnym feminizmie*, tłum. A. Derra, Wydawnictwa Profesjonalne i Akademickie, Warszawa 2009; E. Grosz, *Volatile Bodies: Toward a Corporeal Feminism*, Indiana University Press, Bloomington 1994; *Embodied Practices: Feminist Perspectives on the Body*, red. K. Davis, Sage, Londyn 1997; *Writing on the Body: Female Embodiment and Feminist Theory*, red. K. Conboy, N. Medina, S. Stanbury, Columbia University Press, Nowy Jork 1997; L. Birke, *Feminism and the Biological Body*, Rutgers University Press, New Brunswick 2000; M. Shildrick, *Embodying the Monster: Encounters with the Vulnerable Self*, Sage Publications, Londyn, Thousand Oaks 2002; M. Shildrick, *Dangerous Discourses of Disability, Subjectivity and Sexuality*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Nowy Jork 2009; K. Katrak, *The Politics of the Female Body: Postcolonial Women Writers*, Rutgers University Press, New Brunswick 2006.

9 S. Alaimo, „Trans-Corporeal Feminisms and the Ethical Space of Nature”, w: *Material Feminisms*, red. S. Alaimo, S. Hekman, Indiana University Press, Bloomington 2008, s. 237-264.

10 Por. D. Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women*, *op. cit.*; D. Haraway, „Otherworldly Conversations: Terran Topics; Local Terms”, w: *eadem, The Haraway Reader*, Routledge, Nowy Jork 2004, s. 125-150; D. Haraway, *When Species Meet: Staying with the Trouble*, „Environment and Planning D: Society and Space” 28 (1), 2010, s. 53-55; R. Braidotti, *Podmioty nomadyczne, op. cit.*; R. Braidotti, *Po człowieku*, tłum. A. Bednarek, A. Kowalczyk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014; M. Bryld, N. Lykke, *Cosmodolphins: A Feminist Cultural Studies of Technology, Animals and the Sacred*, Zed Books, Londyn, Nowy Jork 2000;

jak wyraziła to Karen Barad, jest ze świata¹¹.

W innym miejscu¹², w kontekście problemu wydobywania węgla, rozwijam szerzej kwestię tego, w jaki sposób oddychanie pomaga dostrzec związek między – na przykład – polityką zorientowaną na sprawiedliwość społeczną a polityką ochrony środowiska. Oddychanie zanieczyszczonym powietrzem jest bowiem wyrazem pewnej specyficznej (geopolitycznie określonej), intersekcjonalnej formy bycia i stawiania oporu. Na przykład, badanie różnych sposobów, na jakie żyjące istoty oddychają i jakości wdychanego przez nie powietrza, pozwala wydobyć na powierzchnię dynamikę geopolitycznych, ekonomicznych i (neo)kolonialnych relacji władzy. Może nadto nasunąć pytania o polityczne, społeczne i ekonomiczne aspekty dystrybucji i podtrzymywania przywileju bądź też jego braku, oraz pytania o to, jak władza materializuje nie tylko to, co oddychające/ pozbawione oddechu, nie/skażone powietrze, ale także polityczne, społeczne i etyczne kwestie dotyczące tego, czyje życie jest godne oddechu (*breathable*), a czyje ostatnie tchnienie jest godne opłakiwania.

Analiza respiratoryjna może ujawnić relacje, które tłumaczą współczesne kierunki rozwoju neoliberalizmu i jego konsekwencje zarówno w skali lokalnej, jak i globalnej. Umożliwia ona zbadanie skomplikowanych socjoekonomicznych procesów, za sprawą których niektóre rejony geopolityczne w wielu zakątkach Europy, dzięki technologiom redukującym zanieczyszczenia, mogą cieszyć się czystszy i świeższym powietrzem, w czasie gdy inne kraje duszą się od smogu. Rozległe sieci relacyjności, które oddychanie pozwala rozrysować, mogą posłużyć do przeprowadzenia oddechowych interwencji na drodze ku interdyscyplinarnej polityce społecznej i środowiskowej sprawiedliwości.

Co więcej, badania dotyczące gradientu społecznego w zanieczyszczeniu środowiska i marginalizacji społecznej¹³, jasno pokazują, że oddech i powietrze odgrywają rolę w kształtowaniu się społecznych geografii, w których intersekcjonalne usytuowanie jednostek jest powiązane z jakością powietrza, którym te oddychają. Według geografa zdrowia, Jamie Pearce'a i innych,

M. Hird, *The Origins of Sociable Life: Evolution After Science Studies*, Palgrave Macmillan, Nowy Jork 2009; S. Alaimo, *Bodily Natures: Science, Environment and the Material Self*, Indiana University Press, Bloomington 2010; C. Åsberg, *The Timely Ethics of Posthumanist Gender Studies*, „Feministische Studien: Zeitschrift Für Interdisziplinäre Frauen Und Geschlechterforschung” 1, 2013, s. 7-12.

11 K. Barad, *Meeting the Universe Halfway...*, s. 160, 206, 377.

12 M. Górska, *Breathing Matters...*, s. 131-143.

13 Por. np. B. Wheeler, *Health-Related Environmental Indices and Environmental Equity in England and Wales*, „Environment and Planning A” 36 (5), 2004, s. 803-22; A. Germani, P. Morone, G. Testa, *Environmental Justice and Air Pollution: A Case Study on Italian Provinces*, „Ecological Economics” 106, 2014, s. 69-82; C. Padilla i in., *Air Quality and Social Deprivation in Four French Metropolitan Areas – A Localized Spatio-Temporal Environmental Inequality Analysis*, „Environmental Research” 134, 2014, s. 315-324.

Nierównomierny rozkład emisji zanieczyszczeń powietrza między grupami uprzywilejowanymi i nieuprzywilejowanymi przekłada się bezpośrednio na gradient społecznoekonomiczny w złym stanie zdrowia, zwłaszcza w odniesieniu do chorób związanych z zanieczyszczeniem powietrza, takich jak astma czy nowotwory płuc (...). Grupy nieuprzywilejowane nie tylko są bardziej wystawione na zanieczyszczenia powietrza, ale są także bardziej narażone na konsekwencje zdrowotne z nim związane. Te nierówności pogłębiają się wobec faktu, że względnie bardziej nieuprzywilejowane wspólnoty borykają się także z gorszą jakością opieki medycznej, jakością mieszkania oraz ograniczonym dostępem do usług takich jak sklepy spożywcze oraz z niesprzyjającymi warunkami psychospołecznymi. (...) Co więcej, różnice socjoekonomiczne wynikające z wykonywanego zawodu, dostępu do opieki społecznej czy medycznej, czynią grupy nieuprzywilejowane bardziej podatnymi na negatywne skutki zanieczyszczenia powietrza i sprawiają, że członkinie i członkowie tych grup przejawiają większe predyspozycje do chorób takich jak cukrzyca czy astma. W konsekwencji, to kombinacja czynników związanych ze sprawiedliwością środowiskową dostarcza zestawu powiązanych mechanizmów, za sprawą których możemy prześledzić niektóre ze ścieżek prowadzących do nierówności w zakresie zdrowia¹⁴.

Pearce i inni wskazują zatem, że oddychanie jako problem polityczny jest zarazem naturalne, kulturowe i społeczne. Jest ono także *intersekcjonalnym* problemem politycznym. Takie naturalno-kulturowo-intersekcjonalne rozumienie oddychania pozwala na sformułowanie pytań w odniesieniu do respiracyjnej polityki: jak polityka środowiskowa, która podejmuje problem zanieczyszczenia powietrza ma się do intersekcjonalnej polityki sprawiedliwości społecznej? W jaki sposób mogą one zdać sprawę z faktu, że możliwość zaczerpnięcia oddechu czy oddychania świeżym powietrzem są ściśle związane z intersekcjonalnym usytuowaniem w obrębie lokalnych i globalnych relacji władzy? Jakie konsekwencje i jakie możliwe sojusze rodzą się wobec tego, że na przykład, włączniki światła zamontowane na ścianach każdego pomieszczenia same w sobie stanowią już wyraz praktyk związanych z przywilejem albo jego brakiem z powodu tej oczywistej z pozoru możliwości, że mogą zostać włączone (w czasie gdy w wielu rejonach geopolitycznych, możliwość włączenia światła jest dostępna tylko uprzywilejowanym)? Albo wobec tego, że niektórzy użytkownicy energii oddychają czystym powietrzem, inni zaś żyją w rejonach skażonych na skutek wydobycia węgla albo wdychają pył węglowy, by zarobić na życie?

To, w jaki sposób możemy oddychać oraz w jaki sposób życie staje się godne oddechu, ma znaczenie. Jednym z najważniejszych osiągnięć feminizmu, w szczególności feminizmu czarnego i marksistowskiego¹⁵, było otworzenie dyskusji na temat intersekcjonalnie określonej specyfiki tego, czyje życie ma znaczenie i w jaki sposób. Właśnie intersekcjonalne ujęcie ucieleśnienia i podmiotowości, materialności i dyskursu, natury i kultury jest centralne dla przedstawienia

14 J. Pearce, S. Kingham, P. Zawar-Reza, *Every breath you take? Environmental justice and air pollution in Christchurch, New Zealand*, „Environment and Planning A” 38, 2006, s. 934.

15 Combahee River Collective, „A Black Feminist Statement”, w: *This Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Color*,

oddychania jako przekształcającej siły, która nie homogenizuje ani też nie uniwersalizuje polityki, ale jest zdolna uchwycić zarazem konkretne usytuowanie, jak i rozproszone społeczne relacje władzy. Oddychanie jest zjawiskiem interseksyjnym, związanym ze sprawiedliwością społeczną i środowiskową i jest ustanawiane w toku intra-akcji i różnicowania.

Możemy także rozwinąć projekt polityki oddychania z innych perspektyw, gdzie oddech ujęty będzie nie tyle z perspektywy środowiskowej, lecz – na przykład – od strony sprawczej dynamiki afektu. Osoby, które żyją z zaburzeniami lękowymi albo mają ataki paniki, często doświadczają zmian w sposobie oddychania. Zmiany te rozumiane są zwykle jako fizjologiczne. Intra-aktywna analiza fizjologicznych procesów pozwala z kolei na ujęcie ich jako korpo-afektywnych¹⁶ – związanych z dynamiką współ-ustanawiania się ciała i afektu. Feministyczne studia nad afektem – prace badaczek i badaczy takich jak Ann Cvetkovich, Eve Kosofsky Sedgwick, Sara Ahmed, Sianne Ngai, Heather Love, Laurent Berlant czy Jack Halberstam¹⁷, grup, jak choćby *Public Feelings* czy *Feel Thank Chicago* oraz projekty artystyczne, na przykład *The Alphabet of Feeling Bad*¹⁸ czy *An Unhappy Archive*¹⁹ – pokazały rolę afektu jako odpowiedzi na dynamikę społecznych relacji władzy. Ukazały one wagę afektywnej dynamiki depresji, wstydu, traumy czy porażki, problematyzując jednocześnie normatywne ideały szczęścia i afektywnego zaangażowania. Te afektywne procesy są analizowane w obrębie działania społecznych relacji władzy, o których Ann Cvetkovich, pisząc o depresji, twierdzi, że:

Formy biowładzy manifestują się nie tylko w tym, że dają życie i przynoszą śmierć w odniesieniu do całych populacji, ale także bardziej podstępnie, sprawiając, że ludzie czują się mali, bezwartościowi, beznadziejni²⁰.

Na gruncie badań feministycznych dynamika afektów zostaje rozpoznana jako pełnoprawna odpowiedź na społeczne relacje władzy. Jest ona także pochodną interseksyjnych struktur opresji takich jak rasizm, klasizm, kolonializm, heteronormatywność, gendernormatywność, seksizm i ableizm.

red. Ch. Moraga, G. Anzaldúa, Persephone Press, Watertown, s. 210-218, Persephone Press, Watertown 1981; b. hooks, *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*, South End Press, Boston 1981.

16 M. Górka, *Breathing Matters*, s. 188-295.

17 A. Cvetkovich, *An Archive of Feelings: Trauma, Sexuality, and Lesbian Public Cultures*, Duke University Press, Durham 2003; A. Cvetkovich, *Depression: A Public Feeling*, Duke University Press Books, Durham 2012; E. Kosofsky Sedgwick, *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*, Duke University Press, Durham 2003; S. Ngai, *Ugly Feelings*, Harvard University Press, Cambridge 2007; H. Love, *Feeling Backward: Loss and the Politics of Queer History*, Harvard University Press, Cambridge 2009; L. Berlant, *Cruel Optimism*, Duke University Press, Durham 2011; J. Halberstam, *The Queer Art of Failure*, Duke University Press, Durham 2011.

18 K. Michalski, *The Alphabet of Feeling Bad*, Niemcy 2012, film eksperymentalny.

19 K. Michalski i S. Bauman, *An Unhappy Archive*, Niemcy 2014, project wystawy.

20 A. Cvetkovich, *Depression: A Public Feeling*, s. 13.

Ponadto jednak, jak widać to w wypadku oddychania w zaburzeniach lękowych czy atakach paniki, korpomaterialna i korpo-afektywna dynamika jest czymś więcej niż tylko wyrazem społecznych uwarunkowań czy też odpowiedzią na nie. Lękowe czy paniczne oddychanie samo w sobie stanowi ucieleśnienie relacji władzy, które działają na poziomie jednostkowym i strukturalnym, ale jednocześnie rzuca im wyzwanie²¹. Lęki i ataki paniki przekształcają sposób życia, wymuszając pauzę lub konieczność zmiany. Tym sposobem są one materializacjami i produktami dominujących norm społecznych i relacji władzy, ale zarazem stanowią ich transformacje i alternatywy.

Lęki i ataki paniki to siły wprowadzające zmiany, często jednak są także bolesne i nieznośne. Nie stanowią one alternatywy w ideacyjnym sensie, nie są upragnionym stanem rzeczy. Za sprawą bólu, który przynoszą, rozbijają normy. Te rozbicia są przerażające, choć jednocześnie otwierają możliwość pomyślenia innej rzeczywistości. Polityczny potencjał lękowego czy panicznego oddechu leży zatem nie w optymizmie czy radości wobec faktu, że istnieją alternatywy (wobec zastanego porządku), ale raczej w tym, że ucieleśnia on ścieżki przekierowania. Zmiana, w tym kontekście, pojawia się pod postacią radykalnego zakłócenia, unieruchomienia albo odrzucenia normatywnego wymogu, by być intersekcjonalnie ucieleśnionym podmiotem neoliberalnej ekonomii politycznej, społecznej i kulturowej. Paniczny i lękowy oddech ukazują, że można być ludzkim ucieleśnionym podmiotem na inny sposób. Choć duszący, taki oddech jest jednocześnie wyrazem potrzeby zajmowania miejsca, nabrania oddechu i życia życiem, które jest godne (dobrego) oddychania.

Uznaję zatem oddychanie za siłę, która nie tylko materializuje, rozpoznaje i wyraża społeczne relacje władzy, ale także niesie społeczną i ekologiczną zmianę. W tym podejściu, transkorporealny oddech będąc uwikłany w kwestie życia i śmierci, jest nie tylko symbolem, ale i ucieleśnieniem walki o życie, w którym możemy oddychać. Walka ta, jak starałam się pokazać, toczy się w praktykach życia codziennego i ma charakter zarówno intersekcjonalny, jak i posthumanistyczny, na jej gruncie pojęcia człowieka nie ograniczają nieprzenikalne granice, ale jest on rozumiany w kategoriach respiracyjnego współstawania się.

Wobec zaproponowanego podejścia, słowa Sary Ahmed, wypowiedziane w odniesieniu do badań queer i postkolonialnych, mogą stać się mottem dla feministycznej polityki życia godnego oddychania:

Walka o życie, w którym można oddychać jest walką queerów o przestrzeń, która daje oddech. Posiadać miejsce, w którym można odetchnąć, albo móc swobodnie oddychać (...) do tego aspirujemy. Wraz

²¹ M. Górka, *Breathing Matters*, s. 275-287.

z oddechem pojawia się wyobraźnia. Z oddechem przychodzą możliwości. Jeśli w polityce queer chodzi o wolność, może to oznaczać, zwyczajnie, wolność do oddychania²².

Oddychanie jest zatem siłą życiodajną i śmiertcioną nie tylko w fizjologicznym sensie, ale także afektywnym i społecznym. Jak wskazuje Ahmed, oddychanie będąc siłą zajmowania miejsc i sprawiania, że daje się w nich oddychać, jest aspiracją do społecznej zmiany, która opiera się interseksjonalnej dynamice uprzywilejowania i deprywacji. Oddech jest nadto żądaniem wolności dla wszystkich, ale z uwzględnieniem różnych potrzeb i stopni odpowiedzialności wynikających ze społecznych relacji władzy.

Feministyczna polityka oddychania

Argumentowałam tu za nieredukcyjnym rozumieniem oddychania oraz szczególnym rodzajem polityki respiracyjnej. Przedstawiłam rozumienie polityki, w którym ucieleśnienie, afekt i władza wzajemnie się konstytuują. Taka polityka nie dzieje się wyłącznie na ulicach czy pod postacią zorganizowanego rządu, ale także w korpomaterialnych i korpo-afektywnych praktykach dnia codziennego. Ten rodzaj polityki nie polega na radosnym albo tylko zadowolającym przedstawianiu alternatyw, lecz działa poprzez swą niejednoznaczność.

Jack Halberstam pisał, że „alternatywy kryją się w mętnych wodach nieintuicyjnego, często nie do zniesienia mrocznego i negatywnego królestwa krytyki i odmowy²³”. Choć wyobrażenie sobie innego rodzaju życia za pomocą, na przykład, lękowego czy panicznego oddychania oznacza konieczność uwzględnienia ambiwalencji intra-aktywnego splecenia unieruchomienia i potencjalności, bólu i wzmocnienia, to wierzę, że właśnie w tej ambiwalencji spoczywa zdolność do wprowadzania zakłóceń, do transformacji i negocjowania hegemonicznych norm wytwarzających ciała i podmiotowości oraz do przewyższenia współczesnej odłogi humanizmu z jego przeświadczeniem o ludzkiej wyjątkowości.

W kontekście sprawiedliwości społecznej i środowiskowej polityczny potencjał drzemący w oddychaniu nie leży zatem w ujęciu życia w miejscu, gdzie powietrze jest skażone albo życia z atakami paniki jako form oporu. Jego polityczna doniosłość spoczywa w dynamice złożonych i niejednoznacznych ujęć, które pozwala wyrazić, rozbijając istniejące stany rzeczy i żądając zmiany. Polityczne interwencje oddechu, jakie mają miejsce w, przykładowo, atakach paniki czy w przypadku pylicy płuc nie polegają na akceptacji tych warunków życia, ale na rozpoznaniu politycznej mocy, która kryje się w sposobach, na jakie te demaskują i wyzywają indywidualne i systemowe interseksjonalne operacje władzy oraz wzywają do zmiennych

22 S. Ahmed, *The Promise of Happiness*, Duke University Press Durham, Londyn 2010, s. 120.

23 J. Halberstam, *The Queer Art of Failure*, s. 2.

i czasowo określonych sojuszy i cięć zawieranych na mocy podobieństw i różnic²⁴. Taka polityka wzywa do społecznych, kulturowych, geopolitycznych i paradygmatycznych zmian, jak również do transformacji codziennego życia. Wzywa do takich podejść, w których polityka i zmiana nie idealizują zjawisk oporu, ale mobilizują zawartą w nich potencjalność oraz to, co w nich nieznośne, bolesne i niepożądane.

Równocześnie, powracając do moich wcześniejszych wywodów, taka polityka nie może być uogólniona czy ujednolicona, lecz jest zawsze umiejscowiona w swych konkretnych intersekcyjnych wcieleniach. Te zaś są rozrzucone w różnych miejscach struktury, w której przebiegają operacje intersekcyjnych relacji władzy.

Chciałam zatem przedstawić argumenty na rzecz takiej polityki, która ma znaczenie na poziomie codzienności, jednostek i struktur. Polityki, która jest zawsze tymczasowa, ciągle od nowa negocjowana, w której pozycje przywileju albo jego braku zmieniają się pod wpływem wysiłków – czasem koalicyjnych, a czasem separatystycznych, geopolitycznie usytuowanych i rozmieszczonych – podejmowanych w imieniu sprawiedliwości społecznej i środowiskowej. Odnosi się ona do intra-aktywnego ustanawiania i różnicowania natury i kultury, człowieka i nie-człowieka i jest – z podejścia – intersekcyjna i posthumanistyczna. Na gruncie takiej polityki, każdy poszczególny oddech, który biorę, stanowi intra-aktywną materializację relacji władzy. Jest tak nie tylko, gdy mowa o zanieczyszczeniu powietrza i skażeniach środowiska, ale także wtedy, gdy chcemy pojąć oddychanie w kontekście rasistowskich, płciowych, klasowych, ableistycznych, seksistowskich, cis- i heteronormatywnych norm społecznych nakładanych na ludzki podmiot, a także w kontekście walk o niehegemoniczne sposoby życia i istnienia, w których będziemy mogły oddychać.

Z języka angielskiego przełożyła Olga Cielemeńska

²⁴ Ngọc Loan Trần, „ Calling IN: A Less Disposable Way of Holding Each Other Accountable”, <http://www.blackgirldangerous.org/2013/12/calling-less-disposable-way-holding-accountable/>, (data dostępu: 04.01.2015).

Bibliografia

- Ahmed S., *The Cultural Politics of Emotion*, Edinburgh University Press, Edynburg 2004.
- Ahmed S., *The Promise of Happiness*, Duke University Press Durham, Londyn 2010.
- Alaimo S., „Trans-Corporeal Feminisms and the Ethical Space of Nature”, w: *Material Feminisms*, red. S. Alaimo, S. Hekman, Indiana University Press, Bloomington 2008, s. 237-264.
- Alaimo S., *Bodily Natures: Science, Environment and the Material Self*, Indiana University Press, Bloomington 2010.
- Arnfred S., M. Skibstrup, M. Bryld, N. Lykke, *Stækkede Vinger: Om Alexandra Kollontajs Samtid Og Ideer*, Tiderne skifter, Kopenhaga 1978.
- Åsberg, C. *The Timely Ethics of Posthumanist Gender Studies*, „Feministische Studien: Zeitschrift Für Interdisziplinäre Frauen Und Geschlechterforschung” 1, 2013, s. 7-12.
- Barad K., „Posthumanistyczna performatywność: ku zrozumieniu, jak materia ma znaczenie”, tłum. J. Bednarek, w: *Teorie wywrotowe. Antologia przekładów*, red. A. Gajewska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2012, s. 323-360.
- Barad K., *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Duke University Press, Durham 2007.
- Berlant L., *Cruel Optimism*, Duke University Press, Durham 2011.
- Birke L., *Feminism and the Biological Body*, Rutgers University Press, New Brunswick 2000.
- Bordo S., A. Jaggar (red.) *Gender/Body/Knowledge: Feminist Reconstructions of Being and Knowing*, Rutgers University Press, New Brunswick, Londyn 1989.
- Braidotti R., *Podmioty nomadyczne. Ucieleśnienie i różnica seksualna we współczesnym feminizmie*, tłum. A. Derra, Wydawnictwa Profesjonalne i Akademickie, Warszawa 2009.
- Braidotti R., *Po człowieku*, tłum. A. Bednarek, A. Kowalczyk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.
- Bryld M., N. Lykke, *Cosmodolphins: A Feminist Cultural Studies of Technology, Animals and the Sacred*, Zed Books, Londyn, Nowy Jork 2000.
- Butler J., *Bodies That Matter: On The Discursive Limits of 'Sex'*, Routledge, Nowy Jork 1993.
- Combahee River Collective, „A Black Feminist Statement”, w: *This Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Color*, red. Ch. Moraga, G. Anzaldúa, Persephone Press, Watertown 1981, s. 210-218.
- Conboy K., N. Medina, S. Stanbury (red.), *Writing on the Body: Female Embodiment and Feminist Theory*, Columbia University Press, Nowy Jork 1997.

- Cvetkovich A., *An Archive of Feelings: Trauma, Sexuality, and Lesbian Public Cultures*, Duke University Press, Durham 2003.
- Cvetkovich A., *Depression: A Public Feeling*, Duke University Press Books, Durham 2012.
- Davis K. (red.), *Embodied Practices: Feminist Perspectives on the Body*, Sage, Londyn 1997.
- Germani A., P. Morone, G. Testa, *Environmental Justice and Air Pollution: A Case Study on Italian Provinces*, „Ecological Economics” 106, 2014, s. 69-82.
- Provinces” w: *Ecological Economics* 2014, nr 106, s. 69-82.
- Górska M., *Breathing Matters: Feminist Intersectional Politics of Vulnerability*, rozprawa doktorska, Linköping University, Linköping 2016.
- Grosz E., *Volatile Bodies: Toward a Corporeal Feminism*, Indiana University Press, Bloomington 1994.
- Halberstam J., *The Queer Art of Failure*, Duke University Press, Durham 2011.
- Haraway D., *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*, Routledge, Nowy Jork 1991.
- Haraway D., „Otherworldly Conversations: Terran Topics; Local Terms”, w: *eadem, The Haraway Reader*, Routledge, Nowy Jork 2004, s. 125-150.
- Haraway D., *When Species Meet: Staying with the Trouble*, „Environment and Planning D: Society and Space” 28 (1), 2010, s. 53-55.
- Hird M., *The Origins of Sociable Life: Evolution After Science Studies*, Palgrave Macmillan, Nowy Jork 2009.
- hooks b., *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*, South End Press, Boston 1981.
- Katrak K., *The Politics of the Female Body: Postcolonial Women Writers*, Rutgers University Press, New Brunswick 2006.
- Love H., *Feeling Backward: Loss and the Politics of Queer History*, Harvard University Press, Cambridge 2009.
- Michalski K., *The Alphabet of Feeling Bad*, film eksperymentalny, Berlin 2012.
- Michalski K., S. Baumann, *An Unhappy Archive*, projekt wystawy, Karlsruhe 2014.
- Ngai S., *Ugly Feelings*, Harvard University Press, Cambridge 2007.
- Padilla C., W. Kihal-Talantikite, V. Vieira, P. Rossello, G. Le Nir, D. Zmirou-Navier, S. Deguen, *Air Quality and Social Deprivation in Four French Metropolitan Areas – A Localized Spatio-Temporal Environmental Inequality Analysis*, „Environmental Research” 134, 2014, s. 315-324.
- Pearce J., S. Kingham, P. Zawar-Reza, Pearce J., S. Kingham, P. Zawar-Reza, *Every breath you take? Environmental justice and air pollution in Christchurch, New Zealand*, „Environment and Planning A” 38, 2006, s. 919-938.

Sedgwick E. Kosofsky, *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*, Duke University Press, Durham 2003.

Shildrick M., *Embodying the Monster: Encounters with the Vulnerable Self*, Sage Publications, Londyn, Thousand Oaks 2002.

Shildrick M., *Dangerous Discourses of Disability, Subjectivity and Sexuality*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Nowy Jork 2009.

Škof L., *Breath of Proximity: Intersubjectivity, Ethics and Peace*, Springer, Dordrecht 2015.

Trần N. Loan, *Calling IN: A Less Disposable Way of Holding Each Other Accountable*, <http://www.blackgirldangerous.org/2013/12/calling-less-disposable-way-holding-accountable/>, (data dostępu 04.01.2015).

Truth S., „Czyżbym nie była kobietą? Przemówienie wygłoszone w 1851 roku na Konwencji Kobiet w Ohio”, tłum. K. Szumlewicz, Think Tank Feministyczny Ekologia i sztuka, http://www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny/articles.php?article_id=319 [dostęp 11.07.2016].

Wheeler B., *Health-Related Environmental Indices and Environmental Equity in England and Wales*, „Environment and Planning A” 36 (5), 2004, s. 803-822.